

Verantwoord beleggen

Beleid verantwoord beleggen en
betrokken aandeelhouderschap

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	Klimaatverandering & arbeid	4
	2.1 Klimaatverandering	4
	2.2 Arbeid	6
3	Wapens, tabak, bont, landen & belasting	8
	3.1 Wapens	8
	3.2 Tabak	9
	3.3 Bont	9
	3.4 Landen	9
	3.5 Belasting	10
4	Integratie van verantwoord beleggen	11
	4.1 ESG-integratie	11
	4.2 Impact	13
	4.3 Uitsluitingsbeleid	14
5	Betrokkenheidsbeleid	15
	5.1 Stemmen	15
	5.2 Dialoog	16
	5.3 Belangenconflicten	17
6	Governance, risicobeheer & uitvoering	19
	6.1 Verankering van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap	19
	6.2 Vermogensbeheer	20
	6.3 ESG in risicobeheer	20
	6.4 Schadevergoedingsacties	20
	6.5 Relevante standaarden	21
	6.6 Beleggersinitiatieven	23
	6.7 Over dit document	24

In dit document zijn op verschillende plekken verwijzingen toegevoegd naar externe bronnen. Deze bronnen dienen ter verdieping en verduidelijking en zijn geen onderdeel van het beleid zelf. Daarnaast is middels pictogrammen aangegeven wanneer een expliciete doelstelling voor een onderwerp is geformuleerd of wanneer een bepaald product door ons wordt uitgesloten.

Aan een uitgangspunt in ons beleid hebben we een doelstelling gekoppeld.

Een uitgangspunt in ons beleid leidt tot het uitsluiten van een product, een onderneming of een land.

1 Inleiding

PME Pensioenfonds belegt voor een goed pensioen. Dat doen we verantwoord, zodat gepensioneerden hun pensioen ontvangen in een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is. Om een zo goed mogelijk rendement te behalen tegen een aanvaardbaar risico kijken we naar de wereld om ons heen en betrekken we milieu- en sociale factoren en ondernemingsbestuur (ESG) bij onze beleggingsbeslissingen. We kijken naar de invloed die de wereld op onze beleggingen heeft, en tegelijkertijd hoe onze beleggingen een invloed hebben op de wereld. Bij de uitgangspunten van verantwoord beleggen betrekken we zoveel mogelijk de mening van onze deelnemers en gepensioneerden.

Als pensioenfonds is PME een belegger voor de toekomst. In ons beleggingsbeleid staat het belang van een goed rendement centraal naast het maatschappelijke belang voor onze deelnemers en pensioengerechtigden. We beleggen een steeds groter deel van ons vermogen voor de lange termijn door voor bedrijven te kiezen die nu en in de toekomst een waardevolle en verantwoorde bijdrage leveren aan de economie en maatschappij. Als kapitaalverschaffer zien we het als onze taak om voor een goed pensioen te zorgen en tegelijkertijd bij te dragen aan welvaart en welzijn.

Naast issues zoals wapens en tabak vormen de onderwerpen klimaatverandering en arbeid belangrijke speerpunten binnen ons beleid. Deze speerpunten worden in hoofdstuk 2 van dit document verder toegelicht. Klimaatverandering en arbeid zijn twee urgente onderwerpen binnen de sectoren die PME vertegenwoordigt, en tegelijkertijd kunnen we als betrokken aandeelhouder veel op deze onderwerpen bereiken.

We geven op verschillende manieren invulling aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. We gebruiken onze invloed als aandeelhouder om bij te dragen aan de toekomstbestendigheid van ondernemingen en goed ondernemingsbestuur. Dit doen we bijvoorbeeld door met ondernemingen in gesprek te gaan over onderwerpen die PME belangrijk vindt, en door het uitoefenen van het stemrecht op aandelen.

PME is het pensioenfonds voor de metaalsector en de technologische industrie. Bij de invulling en uitvoering van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap zijn de opvattingen en voorkeuren van onze deelnemers en pensioengerechtigden een belangrijk uitgangspunt. Uiteindelijk besluit het bestuur van PME over het te voeren beleid. Ook volgen we een aantal standaarden, en zijn we aangesloten bij initiatieven die ons helpen om doelgericht en effectief uitvoering te geven aan ons beleid.

Dit document beschrijft PME's beleid voor verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. In het jaarverslag van PME leggen we verantwoording af over de naleving van dit beleid. Sommige onderdelen, zoals ons stemgedrag, uitsluitingen en de samenstelling van onze beleggingsportefeuille, publiceren we op onze website. In dat geval verwijzen we in de kantlijn naar de betreffende pagina op onze website. Ook verwijzen we in dit document naar plekken waar extra informatie te vinden is als achtergrond bij ons beleid of naar initiatieven die we ondersteunen.

Het jaarverslag van PME is te vinden op onze [website](#).

2 Klimaatverandering & arbeid

Klimaatverandering en arbeid zijn belangrijke onderwerpen voor de metaalsector en de technologische industrie, en daarom speerpunten in ons beleid. In dit hoofdstuk leggen we uit waarom.

2.1 Klimaatverandering

Het klimaat verandert door temperatuurstijging op aarde. De toename van broeikasgassen in de atmosfeer, zoals bijvoorbeeld CO₂, zorgt ervoor dat het steeds warmer wordt. Het is vrijwel zeker dat de mens grotendeels verantwoordelijk is voor de klimaatverandering doordat grote hoeveelheden steenkool, olie en gas worden verbrand. Bij de verbranding van deze fossiele brandstoffen komt de CO₂ vrij die zich ophoopt in de atmosfeer.

Klimaatverandering leidt tot opwarming van de aarde, tot zeespiegelstijging, extreem weer en een afname aan biodiversiteit. Op sommige plekken wordt het droger en op andere plekken juist natter. Door droogte komen bosbranden en woestijnvorming vaker voor. Droogte heeft ook gevolgen voor de beschikbaarheid van drinkwater en de bewatering van landbouwgebieden. Waar het natter wordt neemt de kans op overstromingen toe, met name in kustgebieden, waardoor die onleefbaar kunnen worden.

Klimaatverandering heeft grote gevolgen voor de economie en de maatschappij. Als zogenaamd systeemrisico is klimaatverandering potentieel ontwrichtend voor het financiële stelsel en de reële economie, en heeft daarmee een grote invloed op de beleggingen van PME. Tegelijkertijd heeft PME ook een effect op klimaatverandering door de beleggingen die we doen. De risico's voor onze beleggingen, de toenemende wet- en regelgeving en de maatschappelijke druk op aandeelhouders om dit onderwerp serieus te nemen onderstrepen de urgentie voor de aanpak van klimaatverandering. Daarom is dit voor ons een belangrijk onderwerp.

2.1.1 Onze verantwoordelijkheid

Het is van groot belang dat de opwarming van de aarde beperkt blijft en dat er tegelijkertijd een tijdige en ordelijke transitie plaatsvindt naar een CO₂-neutraal energiesysteem. Een abrupte energietransitie kan leiden tot hevige economische schokken en vergroot het risico voor de beleggingen van PME. Bovendien is de metaalsector en de technologische industrie enerzijds afhankelijk van fossiele energie, maar spelen deze sectoren anderzijds ook een belangrijke rol in de ontwikkeling van schone energie. Onze klimaataanpak is zowel gericht op het beperken van klimaatrisico's, als op het bevorderen van de energietransitie.

Voor de internationale gemeenschap is de beperking van klimaatverandering één van de grootste uitdagingen van dit moment. Binnen de Verenigde Naties (VN) en de Europese Unie, maar ook door de Nederlandse overheid wordt een actief klimaatbeleid gevoerd. Voor PME vormen nationale en internationale afspraken, zoals het Klimaatakkoord van Parijs en het Nederlandse klimaatakkoord, een belangrijk uitgangspunt. Zo kunnen we de risico's voor onze beleggingen beperken en tegelijk bijdragen aan de financiering van een CO₂-neutraal energiesysteem.

Het
Klimaatakkoord
van Parijs is [hier](#) te
vinden.

2.1.2 Beperking van klimaatrisico's

PME heeft als doel om in 2025 de CO₂-uitstoot van onze beleggingsportefeuille te halveren ten opzicht van 2015. Door de blootstelling van de beleggingsportefeuille aan CO₂-uitstoot te beperken, verlagen we het klimaatrisico voor onze beleggingen. We werken op verschillende manieren aan het behalen van onze klimaatdoelstelling.

Op de eerste plaats beleggen we niet in steenkool en teerzandolie. Door de grote hoeveelheid CO₂ die vrijkomt bij verbranding is voor steenkool geen plaats meer in een CO₂-neutraal energiesysteem, en ook niet in de transitie daar naartoe. Voor teerzandolie geldt dat winning ervan een buitenproportionele hoeveelheid energie kost. Bij de beleggingen in de olie- en gasector, nutsbedrijven, de kostbare metalensector, de luchtvaart en de staalsector kiest PME voor zogenaamde *best-in-class* aandelen. Dat zijn aandelen in bedrijven die zich binnen hun sector het meest inspinnen voor de aanpak van klimaatrisico's.

Voor alle aandelenbeleggingen geldt dat we deze waar relevant monitoren op hun blootstelling aan fysieke klimaatrisico's, zoals waterschaarste. Als bedrijven dergelijke risico's onvoldoende beheersen, en zich niet aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering, kan dat gevolgen hebben voor hun bedrijfsvoering. We kijken of ondernemingen gebruikmaken van schone energie, CO₂ afvangen, en energie besparen. Bedrijven die zich niet of onvoldoende aanpassen kunnen uit onze beleggingsportefeuille vallen.

Lees [hier](#) meer over onze beleggingen in de energietransitie

Naast het beperken van klimaatrisico's willen we ook bijdragen aan het bevorderen van de energietransitie. We beleggen in schone energie om daarmee de energietransitie te bevorderen en te bespoedigen. Voorbeelden daarvan zijn wind- en zonneparken waarin we beleggen. Dergelijke beleggingen zorgen daarnaast voor extra banen in onze eigen sector.

2.1.3 Vastgoed en infrastructuur

Bij onze beleggingen in vastgoed en infrastructuur kijken we naar de klimaatimpact van de onderliggende projecten. Voor alle beleggingen geldt dat we kijken naar de materiële risico's die samenhangen met de energietransitie en klimaatrisico's. Om klimaatrisico's te beheersen minimaliseren we beleggingen met een hoge CO₂-uitstoot. Tegelijkertijd kijken we welke bijdrage beleggingen leveren aan de Sustainable Development Goals.

Op de website van [GRESB](#) is meer informatie te vinden.

Beleggingen in vastgoed en infrastructuur worden uitbesteed aan een externe manager. Bij het selecteren van een geschikte manager wordt standaard bekeken of deze een bijdrage levert aan de reductie van CO₂-uitstoot en het bereiken van de Sustainable Development Goals, en hierover data kan aanleveren. Ook wordt, in het geval van vastgoed, aan managers gevraagd om deel te nemen aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) en stelselmatig mee te werken aan energiecificering volgens BREAAAM in Europa en LEED in de Verenigde Staten.

2.1.4 Dialoog en stemmen

We gebruiken onze invloed als aandeelhouder bij de ondernemingen waarin we aandelen houden (zie ook ons [betrokkenheidsbeleid](#)). Ten aanzien van klimaatverandering zijn we in dialoog met de bedrijven binnen onze portefeuille die een grote blootstelling naar klimaatrisico's hebben. We dringen er bij deze bedrijven op aan om inzicht te geven in de klimaatrisico's, om doelstellingen te formuleren om CO₂-uitstoot te verminderen op scope 1, 2 en 3 volgens het Greenhouse Gas Protocol, en te rapporteren volgens het TCFD-raamwerk.

[Hier](#) wordt uitgelegd wat CO₂-uitstoot op scope 1, 2 en 3 is.

Doorgaans willen we binnen twee jaar voldoende vorderingen zien bij een bedrijf. Als verbetering uitblijft of als een bedrijf niet met ons in gesprek wil gaan dan kunnen we besluiten niet langer in de onderneming te beleggen.

Naast ondernemingen spreken we ook met maatschappelijke organisaties en belangengroepen. Zo kunnen zij aan ons duidelijk maken wat zij van ons verwachten op het terrein van klimaatverandering en de energietransitie. Ook kunnen wij laten zien wat we al doen en kunnen we de relevantie van klimaatverandering en de energietransitie voor PME benadrukken.

Tot slot worden steeds vaker zogenaamde klimaatresoluties geplaatst op de agenda's van de aandeelhoudersvergadering van beursbedrijven. Klimaatresoluties zijn doorgaans een oproep aan een bedrijf om de CO₂-uitstoot te beperken en de energietransitie te versnellen. We kijken zorgvuldig naar klimaatresoluties, en als de vraag in een klimaatresolutie past binnen ons beleid op klimaatverandering dan ondersteunen we de resolutie en stemmen we voor (zie ook ons [stembeleid](#)).

2.2 Arbeid

Veel mensen zijn voor hun welvaart afhankelijk van een baan. Maar we zien dat economische en maatschappelijke veranderingen bij veel mensen leiden tot onzekerheid over de toekomst van werk en inkomen. Zorgen technologische ontwikkelingen en robotisering tot meer of juist minder banen? Zijn arbeidsrechten in de toekomst voldoende beschermd? En bieden digitalisering, kunstmatige intelligentie en de inzet van algoritmes kansen of vormen ze een bedreiging? Maakt iedereen, ongeacht bijvoorbeeld leeftijd, geslacht, afkomst en achtergrond, een gelijke kans op een goede baan?

We vinden dat arbeid moet lonen en moet bijdragen aan de voorspoed van mensen, hun welzijn en hun kwaliteit van leven. We vinden dat welvaart van de een niet ten koste mag gaan van de welvaart van de ander, en dat welvaart nu niet ten koste mag gaan van de welvaart van latere generaties.

2.2.1 Leefbaar loon

Een leefbaar loon is het minimuminkomen dat iemand nodig heeft om in zijn basisbehoeften te voorzien en in die van zijn familie. Wij willen met onze beleggingen bijdragen aan gelijkheid en voorspoed voor zoveel mogelijk mensen. Daarom vragen we aan bedrijven om hun werknemers een leefbaar loon te betalen.

Vooral in landen met een opkomende economie heeft een leefbaar loon grote gevolgen voor de levenskwaliteit van mensen en de ontwikkeling van de samenleving. Voldoende inkomsten stelt mensen in staat om uit de armoede te raken, reduceert kinderarbeid en vergroot de kans dat kinderen naar school gaan.

Maar ook in ontwikkelde landen groeit het belang van voldoende inkomen uit werk. Talloze onderzoeken tonen aan dat voldoende inkomen bijdraagt aan gezonder leven, minder stress en een verhoogd welbevinden. De flexibilisering van de arbeidsmarkt, de invloed van technologische ontwikkelingen en werkdruk onderstrepen het belang van goed werk en goed werkgeverschap. PME wil ondernemingen meer op dit onderwerp gaan bevragen.

Lees [hier](#) meer over het Platform Living Wage Financials.

PME voert samen met andere aandeelhouders binnen het [Platform Living Wage Financials](#) gesprekken met ondernemingen in de textielsector, de agrarische sector en de retailsector om hun werknemers in lagelonenlanden een leefbaar loon te betalen. In deze sectoren wordt vaak geen leefbaar loon betaald. Door samen op te trekken met andere aandeelhouders, en door met alle grote bedrijven in de sector het gesprek aan te gaan vergroten we de kans op verbetering.

2.2.2 Arbeidstransitie

Het streven naar een goede verdeling van welvaart en het bevorderen van gelijke kansen voor iedereen zijn belangrijk voor een stabiele economie en maatschappij. Een gezonde arbeidsmarkt biedt zoveel mogelijk mensen het perspectief op werk en de mogelijkheid om door te groeien. Daarvoor is het cruciaal dat vraag en aanbod van kennis en vaardigheden op de arbeidsmarkt goed op elkaar aansluiten.

Ontwikkelingen zoals digitalisering en automatisering bieden grote kansen, maar hebben ook gevolgen voor de manier waarop werk wordt uitgevoerd, en door wie. Dit is een belangrijk onderwerp binnen de metaalsector en de technologische industrie, en daarom besteden we hier aandacht aan.

We verwachten van ondernemingen, zeker in sectoren die daar gevoelig voor zijn, dat zij aandacht besteden aan huidige en toekomstige inzetbaarheid van hun medewerkers. We noemen dit arbeidstransitie. Digitalisering en automatisering zonder een goede arbeidstransitie verhoogt de kans op werkloosheid, toenemende ongelijkheid en instabiliteit. Dit kan weer z'n weerslag hebben op financiële markten, en daarmee op de beleggingen van PME.

2.2.3 Diversiteit en inclusiviteit

PME vindt het belangrijk dat iedereen gelijk wordt behandeld en dat iedereen zichzelf kan zijn. Respect voor ieders achtergrond zorgt ervoor dat werknemers het best tot hun recht komen. Werkgevers die deze ruimte bieden zijn aantrekkelijker voor potentieel talent en daarmee succesvoller in hun aannamebeleid. Voor PME is het belangrijk dat ondernemingen een inclusieve cultuur nastreven en bij het aantrekken van nieuwe medewerkers geen onderscheid maken op basis van bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, afkomst, geardeheid, levensbeschouwing of politieke voorkeur.

In ons [stembeleid](#) leggen we uit hoe we een divers bestuur binnen ondernemingen bevorderen.

Ook diversiteit in het bestuur van ondernemingen is van groot belang. Een bestuur waarin mensen met verschillende achtergronden zijn vertegenwoordigd is doorgaans slagvaardiger en succesvoller. Een divers samengesteld bestuur leidt tot betere besluitvorming. Daarnaast laat een divers bestuur zien dat de top voor iedereen bereikbaar is, wat bijdraagt aan de motivatie en loyaliteit van medewerkers, en daarmee aan het succes van de onderneming.

3 Wapens, tabak, bont, landen & belasting

Een aantal producten en praktijken vindt PME niet acceptabel en daar besteden we binnen onze beleggingsportefeuille extra aandacht aan. In dit hoofdstuk leggen we uit hoe we omgaan met wapens, tabak en bont. Daarnaast leggen we uit hoe we kijken naar landen en hoe we vinden dat ondernemingen om moeten gaan met belasting.

3.1 Wapens

PME vindt dat beleggingen in de producenten van controversiële wapens niet acceptabel zijn. Ook wil PME niet beleggen in producenten en verkopers van handvuurwapens voor civiel gebruik. Tegelijkertijd zijn we er van overtuigd dat bepaalde typen wapens een belangrijke rol spelen bij ordehandhaving en zo staten in de gelegenheid stellen om vrede en veiligheid te waarborgen. In deze paragraaf leggen we uit in welke wapens we niet beleggen en waarom we dat niet doen.

3.1.1 Controversiële wapens

Controversiële wapens zijn wapens die geen onderscheid maken tussen burger- en militaire doelen en die door hun gebruik ernstige en onevenredige impact hebben op burgers, vaak nog jaren na het gebruik ervan. Om die reden beleggen we niet in de bedrijven die deze wapens maken. Bovendien is het Nederlandse institutionele beleggers wettelijk niet toegestaan om te beleggen in fabrikanten van clustermunitie.

PME merkt de volgende type wapens aan als controversieel:

- Antipersoneelsmijnen
- Biologische en chemische wapens
- Clustermunitie
- Kernwapens
- Munitie met verarmd uranium
- Witte fosformunitie

We sluiten de producenten van deze wapens en wapensystemen uit van al onze Beleggingen en alle beleggingscategorieën.

3.1.2 Handvuurwapens

Massale schietpartijen door burgers, bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, maar ook daarbuiten, eisen steeds meer slachtoffers. Hoewel massale schietpartijen van alle tijden zijn, nemen ze in aantal toe. Net als het aantal slachtoffers dat bij deze schietpartijen valt.

PME belegt vanuit het beginsel dat beleggingen moeten bijdragen aan een stabiele samenleving. We vinden dat de productie en verkoop van handvuurwapens in strijd zijn met deze opvatting, en dat misbruik van handvuurwapens door burgers een bedreiging vormen voor een stabiele samenleving. Daarom beleggen we niet in de producenten en verkopers van handvuurwapens voor civiel gebruik.

3.1.3 Wapenhandel

De handel in wapens is geen controversiële praktijk, mits dit verantwoord en gecontroleerd gebeurt. PME wil niet beleggen in landen of bedrijven die wapens exporteren of produceren waarmee genocide, misdaden tegen de menselijkheid of oorlogsmisdaden worden gepleegd. Om bij te dragen aan het voorkomen van deze misstanden is in 2014 het Wapenhandelsverdrag gesloten dat regels bevat rond internationale wapenhandel.

We sluiten landen en ondernemingen uit die wapens exporteren naar een land waartegen een EU of VN wapenembargo van kracht is, of wanneer wapens worden geëxporteerd naar een land dat door ons wordt uitgesloten. Ook beleggen we niet in ondernemingen die wapens exporteren naar landen waarbij een hoog risico bestaat dat de wapens worden ingezet voor geweld tegen burgers.

3.2 Tabak

Roken en meeroken is zeer schadelijk voor mensen en ongeboren kinderen. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie sterven wereldwijd jaarlijks 8 miljoen mensen door roken en meer dan 1 miljoen mensen door meeroken. De negatieve maatschappelijke en economische gevolgen van roken zijn groot. Roken wordt daarom in steeds meer landen ontmoedigd, maar vooral in opkomende economieën neemt het aantal rokers toe als de welvaart in deze landen stijgt.

[Lees meer over de Tobacco-Free Finance Pledge](#)

Wij ondersteunen het streven naar een tabaksvrije wereld en zijn ons bewust van de rol die aandeelhouders daarin spelen. Daarom beleggen we niet in tabaksproducenten en onderschrijven we de Tobacco-Free Finance Pledge die institutionele beleggers oproept om hun beleggingen in tabaksproducenten te staken.

3.3 Bont

Het fokken van dieren enkel voor hun vacht is controversieel gezien de leefomstandigheden waarin de dieren worden gehouden. Ook het villen, waarbij het bont wordt gewonnen, veroorzaakt in veel gevallen ernstig dierenleed. Er zijn goede alternatieven voor bont waardoor het fokken en villen van dieren voor enkel dit doel niet nodig is. Daarom belegt PME niet in ondernemingen die bont verwerken.

3.4 Landen

PME belegt in landen door staatsobligaties aan te kopen. Een staatsobligatie is een lening die door overheden van landen worden uitgegeven om begrotingstekorten te dekken of schulden te herfinancieren. Alle landen, zowel opkomende landen als ontwikkelde landen, worden eerst getoetst op het naleven van internationale verdragen en op ESG-factoren voordat zij in aanmerking komen voor de beleggingsportefeuille van PME. Door deze screening verhogen we de kans dat we beleggen in landen die zich inzetten voor duurzame economische waarde op de lange termijn.

We beleggen niet in staatsobligaties van landen die belangrijke internationale verdragen schenden. Zo sluiten we landen uit waartegen internationale sancties gelden, opgelegd door de Verenigde Naties of de Europese Unie. Het kan dan gaan om bijvoorbeeld een handelsembargo, financiële sancties of andere strafmaatregelen.

De landen die niet worden uitgesloten op grond van sancties worden getoetst op basis van ESG-factoren. Deze toets kijkt of landen zich verantwoord ontwikkelen en een

Een lijst van landen waarin we niet beleggen staat op onze [website](#).

duurzame economische groei doormaakt. Ten aanzien van milieu wordt bijvoorbeeld gekeken naar ecosystemen, de leefomgeving en toegang tot schoon drinkwater. Sociale aspecten hebben onder andere betrekking op de levensverwachting van mensen, het opleidingsniveau van de bevolking en de levensstandaard. Onder bestuurlijke aspecten vallen onder andere fraude en corruptie binnen het landsbestuur, het democratisch gehalte, de mate van burgerlijke vrijheden en persvrijheid. Landen die onvoldoende scoren op ESG-factoren worden uitgesloten.

3.5 Belasting

Ondernemingen zijn onderdeel van de maatschappij en benutten publieke voorzieningen die bijdragen aan een goed ondernemings- en vestigingsklimaat. Onderdeel daarvan zijn bijvoorbeeld goede bereikbaarheid, goed geschoolde medewerkers en goede digitale infrastructuur. Om het maatschappelijk draagvlak voor goed ondernemerschap te waarborgen is het belangrijk dat ondernemingen belasting betalen in de landen waar zij actief zijn zodat voorzieningen op pijl blijven.

PME vindt het de verantwoordelijkheid van bestuurders van ondernemingen dat zij een verantwoord belastingbeleid voeren en een redelijk deel aan belasting afdragen, in lijn met geldende wet- en regelgeving. Daarnaast is het belangrijk dat ondernemingen transparant zijn over hoeveel belasting zij afdragen aan overheden, in alle landen waar zij actief zijn. Transparantie draagt niet alleen bij aan het maatschappelijk vertrouwen in ondernemingen, maar geeft PME als aandeelhouder ook inzicht in mogelijke risico's die ondernemingen lopen wanneer zij belasting ontwijken of een agressief belastingbeleid voeren.

4 Integratie van verantwoord beleggen

PME integreert verantwoord beleggen op verschillende manieren in het beleggingsbeleid. Door het meewegen van ESG-factoren, het richten op impact en het uitsluiten van ondernemingen en landen. In dit hoofdstuk leggen we uit hoe we dat doen.

4.1 ESG-integratie

PME wil negatieve maatschappelijke effecten van beleggingen voorkomen en waar mogelijk een positieve maatschappelijke impact behalen. PME kijkt daarom bij het nemen van beleggingsbeslissingen naar het milieu, sociale aspecten en naar het ondernemingsbestuur. Deze zogenaemde ESG-factoren dragen bij aan een afgewogen risico-rendementsprofiel van onze beleggingsportefeuille en beperken de kans dat PME belegt in ondernemingen die geen oog hebben voor de maatschappelijke impact van hun activiteiten. We integreren ESG-factoren in al onze beleggingen.

Voor het doorlichten van onze beleggingen op ESG-factoren gebruiken we data van onderzoeksbureau MSCI. MSCI onderzoekt het beleid en de strategie van ondernemingen op een groot aantal onderwerpen (zie tabel 1). Ook volgt MSCI het gedrag van ondernemingen en onderzoekt of zij betrokken zijn bij ontoelaatbare praktijken en controverses. Uit de analyse van MSCI volgt een score die ons in staat stelt ondernemingen te rangschikken op basis van ESG-prestaties.

Milieu

- CO₂-uitstoot
- CO₂-uitstoot van producten
- Klimaatkwetsbaarheid
- Financiering milieu-impact
- Waterschaarste
- Biodiversiteit en landgebruik
- Grondstoffenwinning
- Giftige uitstoot en afval
- Elektronisch afval
- Kansen in schone technologie
- Kansen in groen vastgoed
- Kansen in hernieuwbare energie

Sociaal

- Arbeidsomstandigheden
- Gezondheid en veiligheid
- Personeelsontwikkeling
- Arbeidsomstandigheden in de keten
- Productveiligheid en kwaliteit
- Chemische stoffen
- Dwangarbeid
- Kinderarbeid
- Vrijheid van vakbondsvorming
- Anti-discriminatie
- Kwaliteit van financiële producten
- Privacy en databeveiliging
- Verantwoord beleggen
- Gezondheid
- Inkoop
- Toegang tot communicatie
- Toegang tot financiële diensten
- Toegang tot gezondheidszorg
- Kansen in voeding en gezondheid

Ondernemingsbestuur

- Samenstelling bestuur
- Beloningsbeleid
- Eigendomsstructuur
- Verslaggeving
- Ethiek en fraude
- Concurrentievervalsing
- Corruptie en instabiliteit
- Instabiliteit van het financieel systeem
- Belastingtransparantie

Tabel 1: Belangrijke ESG-factoren die onderdeel zijn van de MSCI-analyse.

4.1.1 ESG in passief beheer

PME belegt een deel van het vermogen passief. Dat betekent dat we een gespreide portefeuille samenstellen waarin honderden ondernemingen zitten die voldoen aan ons verantwoord beleggingsbeleid. Bedrijven die betrokken zijn bij controversiële wapens, tabak

en bont vallen bijvoorbeeld af. Ook beoogt de portefeuille een hogere score op SDG-impact in vergelijking met de MSCI World (een wereldwijde aandelenindex die door veel beleggers wordt gebruikt als ijkpunt) en een 25% lagere CO₂-uitstoot per belegde euro dan de MSCI World.

In onze passieve portefeuille komen alleen ondernemingen die in hun beleid en strategie voldoende rekening houden met ESG-factoren. Ondernemingen met een ondermaatse ESG-score vallen buiten ons beleggingsuniversum. Jaarlijks vindt een herijking plaats van het beleggingsuniversum voor de passief beheerde portefeuille waarbij op basis van geactualiseerde data het beleggingsuniversum wordt herzien. Zo komen ondernemingen die hun ESG-prestaties voldoende verbeteren in aanmerking om te worden opgenomen in het beleggingsuniversum en vallen ondernemingen af die door verslechterde prestaties ondermaats scoren.

4.1.2 ESG in actief beheer

Naast de passieve portefeuille beheert PME ook een actieve portefeuille. Onderdeel daarvan is een geconcentreerde beleggingsportefeuille van aandelen in Europese duurzame koplopers. We noemen deze strategie De Betrokken Belegger. De selectie van aandelen vindt plaats na een gedegen diepgaande analyse waarbij ESG-factoren een fundamenteel uitgangspunt vormen. Een ander belangrijk uitgangspunt is dat ondernemingen toekomstbestendig zijn en een strategie uitvoeren die op de lange termijn waarde creëert.

We stellen ons ten opzichte van deze ondernemingen op als een actieve aandeelhouder om zo goed ondernemingsbestuur te bevorderen. Er is er veel contact met het bestuur van de onderneming, maar ook met de niet-uitvoerend bestuurders en het management. Het is voor ons belangrijk dat ook de onderneming deze relatie waardevol vindt en de meerwaarde ziet van de betrokkenheid en de constructieve dialoog.

Andere karakteristieken die we belangrijk vinden is dat ondernemingen een 20% hogere SDI-score hebben (zie [paragraaf 4.2.1](#)) en dat de CO₂-voetafdruk van de onderneming 50% lager is dan de MSCI Europe index (de Europese aandelenindex die hier als ijkpunt wordt gebruikt). Uiteraard voldoet De Betrokken Belegger-portefeuille ook aan alle overige uitgangspunten van PME's beleid op verantwoord beleggen.

4.1.3 ESG-data voor portefeuillescreening

Voor iedere beleggingscategorie waarin PME belegt geldt dat we vooraf een ESG-screening uitvoeren waarmee we het universum afbakenen. We beleggen alleen in bedrijven die door de screening komen. Gedurende de beleggingsperiode controleren we of de bedrijven aan de gestelde criteria blijven voldoen.

Voor de ESG-screening gebruikt PME gegevens die door verschillende onderzoeksbureaus worden verzameld. Veel onderzoeksbureaus zijn gespecialiseerd in het leveren van gegevens voor bepaalde doeleinden. Hieronder worden de belangrijkste onderzoeksbureaus opgesomd waar PME gebruik van maakt.

- MSCI – Voor het leveren van duurzaamheidsgegevens op basis waarvan PME bepaalt of een investering wat betreft duurzaamheid in aanmerking komt voor opname in de portefeuille. Ook levert MSCI de gegevens voor het vaststellen van de uitsluitingslijst en beoordelen we vastgoed mede gebaseerd op gegevens van MSCI.

- Sustainalytics – Sustainalytics levert, naast MSCI, gegevens voor de uitvoering van het uitsluitingsbeleid van PME.
- ISS – Voor de uitvoering van het stemmen op algemene vergaderingen gebruikt PME de diensten van stemadviesbureau ISS. Ook levert ISS gegevens voor het vaststellen van de CO2-voetafdruk van PME.
- GRESB – Dit specialistische onderzoeksbureau levert gegevens voor de screening van vastgoed.
- Economist Intelligence Unit – Gegevens van de Economist Intelligent Unit helpen PME bij de beoordeling van landen, onder andere ten aanzien van corruptie, het democratisch gehalte, kwetsbaarheid voor klimaatrisico's en sociale ontwikkeling.

4.2 Impact

4.2.1 Sustainable development investments en impact

Steeds meer bedrijven stellen zich tot doel om via hun activiteiten bij te dragen aan de [Sustainable Development Goals](#). PME vindt dat belangrijk omdat het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen niet zonder de inzet van ondernemingen kan. Naast het beperken van negatieve gevolgen van ondernemen willen we dat ondernemingen waar mogelijk bijdragen aan het behalen van de Sustainable Development Goals. Als aandeelhouder kunnen we dit bevorderen middels zogenaamde sustainable development investments (SDI's). Door te kiezen voor ondernemingen die een belangrijk deel van hun omzet halen uit activiteiten die bijdragen aan de Sustainable Development Goals, stimuleren we deze ontwikkeling. PME heeft als doelstelling om in 2021 10% van de beleggingen te laten bijdragen aan de Sustainable Development Goals.

Naast deze doelstelling heeft PME vier onderwerpen vastgesteld voor impactbeleggingen:

- Energietransitie
- Toegang tot financiering
- Circulaire economie
- Betaalbare huisvesting

Met gerichte beleggingen dragen we bij aan oplossingen voor deze maatschappelijke uitdagingen terwijl we tegelijk financieel rendement behalen.

4.2.2 Nederland en eigen sector

PME vindt het belangrijk om bij te dragen aan een sterke en gezonde Nederlandse economie en maatschappij en om te beleggen in onze eigen sector. De energietransitie en een toekomstbestendige arbeidsmarkt zijn belangrijke uitdagingen binnen Nederland en binnen onze eigen sector. Daarom beleggen we in projecten voor de ontwikkeling van hernieuwbare energie zoals windmolens en zonneparken, en beleggen we in de technologische industrie. Ook beleggen we in vastgoed en in hypotheek. In de vastgoedsector investeren we zo veel mogelijk in betaalbare huisvesting, zodat mensen toegang houden of krijgen tot een woning.

Daarnaast zijn we als deelnemer van [Eumedion](#) nauw betrokken bij de Nederlandse beursondernemingen waarin we beleggen. We zijn aangehaakt bij de dialogen met deze bedrijven, en nemen hierin ook zelf het voortouw.

Op de [website](#) van PME is te vinden in welke bedrijven we niet beleggen.

4.3 Uitsluitingsbeleid

Zoals in hoofdstuk 3 van dit beleid al aan de orde kwam belegt PME niet in sommige producten omdat deze niet passen bij onze overtuiging dat we met onze beleggingen willen bijdragen aan een toekomstbestendige economie en maatschappij. Ook beleggen we niet in staatsobligaties van sommige landen. In onderstaand overzicht staan alle uitsluitingsgronden toegelicht die wij toepassen. PME past het uitsluitingsbeleid toe op alle beleggingen, binnen alle beleggingscategorieën.

- **Productuitsluiting**
Het centrale uitgangspunt van productuitsluiting is dat een product schadelijk is voor mens of dier en dat wij als aandeelhouder geen invloed hebben om dit te veranderen. PME belegt daarom niet in ondernemingen die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens, handvuurwapens voor particulier gebruik, steenkool, teerzandolie, tabak en bont (zie [hoofdstuk 3](#) voor meer specifieke uitsluitingsgronden voor de genoemde producten).
- **Landenuitsluiting**
We beleggen niet in [staatsobligaties](#) van landen waartegen de Europese Unie of de Verenigde Naties sancties of een wapenembargo hebben afgekondigd. Ook beleggen we niet in landen die het Wapenhandelsverdrag schenden.
- **Staatsbedrijven**
Sommige bedrijven zijn voor een belangrijk deel in handen van een staat. Als een bedrijf voor minimaal 30% eigendom is van een staat die op onze lijst van landenuitsluiting staat beleggen we niet in dat bedrijf.
- **Onsuccesvolle dialoog**
PME voert een dialoog met ondernemingen als we zorgen hebben over een controverse of over de strategie van de onderneming. Als de dialoog niet leidt tot verbetering, of als een onderneming niet met ons in gesprek wil, komt de onderneming op onze uitsluitingslijst.

5 Betrokkenheidsbeleid

PME is een betrokken aandeelhouder. Dat betekent dat we, gebruikmakend van onze aandeelhoudersrechten, ondernemingen aanspreken op hun verantwoordelijkheid voor langetermijnwaardecreatie voor alle stakeholders. Zo dragen we bij aan goed ondernemerschap en goed ondernemingsbestuur.

De Nederlandse Stewardship Code is [hier](#) te vinden.

Dat doen we op verschillende manieren. We voeren dialogen met ondernemingen, en we stemmen op alle aandeelhoudersvergaderingen van de ondernemingen waarin we aandelen houden. Op die manier dragen we bij aan een stelsel van goed ondernemingsbestuur en kunnen we de belangen van onze deelnemers en pensioengerechtigden direct bij de ondernemingen onder de aandacht brengen. Bij ons betrokkenheidsbeleid betrekken we de relevante principes van de Nederlandse corporate governance code, de Nederlandse stewardship code en wet- en regelgeving op dit gebied.

5.1 Stemmen

Het stemrecht is één van de belangrijkste zeggenschapsrechten van aandeelhouders. Door het uitbrengen van een stem tijdens de aandeelhoudersvergadering van een beursonderneming kan PME invloed uitoefenen ten aanzien van bijvoorbeeld de strategie van de onderneming, de samenstelling van het bestuur en de beloning van het bestuur van de onderneming.

Op onze website is het [stembeleid](#) en de [steminstructie](#) van PME te vinden.

5.1.1 Stembeleid

PME brengt een geïnformeerde stem uit op de aandeelhoudersvergadering van beursondernemingen waarin we aandelen houden. Om te bepalen of PME voor of tegen een agendapunt van de aandeelhoudersvergadering stemt, of dat PME zich onthoudt van stemming, is een zogenaamde steminstructie opgesteld. Daarnaast kijkt PME naar de opvattingen van de achterban, de deelnemers en de pensioengerechtigden bij het bepalen van het stemgedrag.

Op die manier zorgen we ervoor dat we met ons stemgedrag bijdragen aan goed en verantwoord ondernemingsbestuur bij de ondernemingen waarin we beleggen. Ook kunnen we zo de voorkeuren en belangen van onze achterban kenbaar maken bij de ondernemingen waarin we beleggen.

5.1.2 Uitvoering

Voor de uitvoering van het stembeleid maken we gebruik van Institutional Shareholder Services (ISS), een stemadviesbureau. Dit doen we omdat het voor PME ondoenlijk is om zelf een stem uit te brengen op de aandeelhoudersvergaderingen van alle bedrijven waarin we aandelen houden.

Ten aanzien van de meeste agendapunten regelt ons stemadviesbureau voor ons hoe we moeten stemmen. Het stemadviesbureau baseert zich daarbij op ons stembeleid en onze steminstructie. Bijvoorbeeld als een onderneming de statuten wil aanpassen, of wanneer een voorstel tot gevolg heeft dat de rechten van aandeelhouders worden beperkt. Ook kijken we specifiek naar belangrijke stempunten op de agenda van bedrijven in onze eigen sector.

Uiteindelijk is PME altijd verantwoordelijk voor het stemgedrag. Het stembelief wordt jaarlijks geactualiseerd zodat veranderingen in wet- en regelgeving worden meegenomen en het beleid een goede weergave is van onze principes en uitgangspunten.

5.1.3 Uitlenen van aandelen

Het uitlenen van aandelen (of obligaties) uit de beleggingsportefeuille aan een andere marktpartij is een mogelijkheid om aanvullende inkomsten te behalen voor de beleggingsportefeuille. Het uitlenen van aandelen brengt weinig extra risico's met zich mee. Het nadeel van het uitlenen van aandelen is dat PME daarmee geen juridisch eigenaar meer is van de aandelen, en ook het stemrecht op deze aandelen niet meer kan uitoefenen. De partij die de aandelen van ons heeft geleend zou van dit recht gebruik kunnen maken, en niet in overeenstemming met ons beleid kunnen stemmen. Dat willen we zoveel mogelijk voorkomen.

Daarom legt PME contractueel vast dat we altijd het recht hebben om aandelen terug te roepen als er een belangrijk punt op de agenda van de aandeelhoudersvergadering staat, zodat we daar zelf over kunnen stemmen. Ook hebben we bepaald dat aandelen van ondernemingen waarmee we een dialoog voeren nooit zijn uitgeleend op de datum dat stemrechten voor aandeelhoudersvergaderingen worden toegekend aan aandeelhouders (de zogenaamde 'voting record date'). PME leent zelf geen aandelen van andere marktpartijen.

Via de [stemmonitor](#) van PME is terug te vinden hoe we stemmen.

5.1.4 Transparantie

PME publiceert via de stemmonitor op de website hoe we hebben gestemd op alle aandeelhoudersvergaderingen. Zo is per bedrijf en per agendapunt het stemgedrag van PME te vinden. In het jaarverslag publiceren we daarnaast een toelichting op de belangrijkste stemmen die we hebben uitgebracht. Dit kan gaan om onderwerpen die voor PME van belang zijn, om aandeelhoudersresoluties of om agendapunten die veel maatschappelijke aandacht hebben gekregen.

5.2 Dialoog

Als betrokken aandeelhouder treedt PME in dialoog met bedrijven waarin we aandelen en obligaties houden. Deze bedrijven leveren een belangrijke bijdrage aan de economie en maatschappij, we verwachten van ondernemingen dat zij dat op een goede manier doen. Daarover gaan we met bedrijven in gesprek. Ook voeren we een dialoog met onze stakeholders, zoals maatschappelijke organisaties, belangenorganisaties en andere institutionele beleggers.

5.2.1 Dialoog met ondernemingen

Het voeren van een dialoog is niet alleen een manier om de bedrijven waarin we beleggen te leren kennen. Met een dialoog kunnen we bedrijven ook aanspreken op hun gedrag en aanzetten tot het beperken of voorkomen van negatieve gevolgen van de bedrijfsactiviteiten op mens en milieu. Daarbij hoort ook, waar relevant, dat wij er bij bedrijven op aandringen herstel en/of verhaal te bieden aan benadeelden. In de dialoog vragen wij aandacht voor zaken die PME belangrijk vindt. We zijn bijvoorbeeld in gesprek met bedrijven die veel CO₂ uitstoten en we vragen bedrijven in de textielsector om hun medewerkers een [leefbaar loon](#) te betalen.

Soms is het verstandig om samen met andere aandeelhouders op te trekken bij het voeren van een dialoog. Op die manier kan het werk worden verdeeld en gezamenlijk staan aandeelhouders sterker. PME is via de organisatie Climate Action 100+ betrokken bij een dialoogprogramma rond klimaatverandering, en via Eumedion bij de dialoog met de Nederlandse beursgenoteerde bedrijven.

5.2.2 Dialoog met stakeholders

Naast bedrijven zijn er nog andere belanghebbenden waar PME mee in gesprek is. Met belangrijke maatschappelijke organisaties spreken we bijvoorbeeld over de rol van PME in het adresseren van onderwerpen zoals klimaatverandering en arbeidsomstandigheden. Ook proberen we onze visie op aandeelhoudersbetrokkenheid en verantwoord beleggen uit te dragen bij de organisaties waarbinnen we zelf actief zijn. Door in gesprek te zijn met onze stakeholders kunnen we leren van hun kennis en inzichten, en kunnen we tegelijkertijd laten zien hoe PME zelf zijn rol als aandeelhouder invult.

5.2.3 Uitvoering

Voor PME vindt de dialoog met ondernemingen plaats binnen verschillende gremia. PME is lid van Eumedion en binnen die organisatie betrokken bij de dialoog met Nederlandse beursondernemingen. Daarnaast worden veel dialogen uitgevoerd door MN, die op verschillende onderwerpen met bedrijven in gesprek is. MN is daarnaast aangehaakt bij een aantal aandeelhoudersinitiatieven waarbinnen in samenwerking met andere aandeelhouders dialogen worden gevoerd op thema's.

PME kijkt kritisch naar het resultaat van dialogen. Als we de dialoog met een onderneming aangaan met een specifiek doel dan willen we binnen een redelijke termijn het resultaat zien van deze inspanning. Als er geen of te weinig voortgang wordt geboekt, of wanneer een onderneming niet met ons in gesprek wil gaan, kunnen we besluiten nadere stappen te nemen. Zo kunnen we onze zorgen per brief delen met het bedrijf, kunnen we een belangrijk onderwerp agenderen voor de aandeelhoudersvergadering en in het uiterste geval kunnen we onze aandelen in een onderneming verkopen.

5.3 Belangenconflicten

Bij de uitvoering van betrokken aandeelhouderschap kunnen zich belangenconflicten voordoen, zowel bij PME als bij MN. We hebben een beleid waarin staat hoe we daadwerkelijke en potentiële belangenconflicten identificeren, hoe we omgaan in dergelijke situaties en hoe we ze oplossen. Voor medewerkers van PME, bestuursleden, leden van bestuurscommissies en leden van het verantwoordingsorgaan geldt een gedragscode waarin staat dat iedere situatie die zou kunnen leiden tot belangenverstremming moet worden voorkomen.

Het kan bijvoorbeeld gebeuren dat een uitvoerend bestuurder of een niet-uitvoerend bestuurder van PME een toezichthoudende rol vervult bij een onderneming waarmee we in gesprek zijn. Of het kan voorkomen dat we het niet eens zijn met een voorstel op de agenda van een aandeelhoudersvergadering van een onderneming die bij ons pensioenfonds is aangesloten. Ook kan het gebeuren dat een beursgenoteerde onderneming die bij PME is aangesloten onderwerp is van een openbaar overnamebod. Uiteindelijk beslissen de voorzitter van het uitvoerend bestuur en de onafhankelijke voorzitter van PME over hoe wordt omgegaan met een situatie waarin zich een (potentieel) belangenconflict voordoet.

Ons beleid ten aanzien van belangenconflicten is onderdeel van de gedragscode van PME.

MN heeft een eigen beleid rond belangenconflicten waarin maatregelen staan om (potentiële) belangenconflicten te voorkomen, ook in relatie tot de uitvoering van aandeelhoudersbetrokkenheid. Het beleid van MN is van toepassing op de relatie tussen PME en MN.

6 Governance, risicobeheer & uitvoering

Dit hoofdstuk beschrijft hoe verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap is ingebed in de governance van PME, in het risicobeheer en in de uitvoering van de beleggingen. Ook bevat dit hoofdstuk een overzicht van relevante standaarden en beleggersinitiatieven waaraan PME zich heeft verbonden.

6.1 Verankering van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap

PME streeft naar een goed geïnformeerd, afgewogen en breed gedragen beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Hiervoor is een degelijk besluitvormingsproces van groot belang, duidelijke verankering in overeenkomsten, net als afstemming met onze belanghebbenden en heldere communicatie en verantwoording.

6.1.1 Governance

Het bestuur van PME is verantwoordelijk voor de vaststelling van het beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Alle beleidsaanpassingen moeten door het bestuur worden goedgekeurd voordat deze kunnen worden uitgevoerd. Bij de besluitvorming wordt het bestuur bijgestaan door de commissie balans- en vermogensbeheer van PME. Deze commissie is verantwoordelijk voor de advisering van het bestuur en bestaat naast bestuursleden ook uit onafhankelijke leden die op basis van hun deskundigheid zitting hebben in de commissie.

6.1.2 Deelnemers en pensioengerechtigden

De opvattingen en voorkeuren van deelnemers en pensioengerechtigden vormen een belangrijk uitgangspunt bij het formuleren en aanpassen van het beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. PME voert op regelmatige basis kwantitatief onderzoek uit onder deelnemers en pensioengerechtigden naar hun opvattingen en voorkeuren op tal van onderwerpen. Tijdens bijeenkomsten die PME door het hele land organiseert gaan we in gesprek met deelnemers en pensioengerechtigden over de manier waarop we concreet invulling en uitvoering kunnen geven aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Daarbij ligt de focus op onze belangrijkste aandachtsgebieden klimaatverandering en arbeid, maar ook andere onderwerpen komen tijdens deze bijeenkomsten aan bod.

6.1.3 Communicatie en verantwoording

PME wil zijn deelnemers en gepensioneerden, maar ook de maatschappij als geheel, zoveel mogelijk betrekken bij verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. In ons jaarverslag beschrijven we ieder jaar hoe we invulling en uitvoering hebben gegeven aan het beleid, welke wijzigingen er zijn doorgevoerd, de resultaten van de dialogen die we hebben gevoerd en ons [stemgedag](#).

Daarnaast wordt in het PME Magazine doorlopend aandacht besteed aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap en houden we een blog bij waarin dilemma's, ontwikkelingen en voorbeelden uit de praktijk worden behandeld. Ook spreken leden van het bestuursbureau van PME regelmatig op congressen en seminars en schrijven zij artikelen voor kranten en tijdschriften. Op die manier kunnen we onze deelnemers, pensioengerechtigden en de maatschappij als geheel informeren over onze inspanningen op

het terrein van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap en stellen we ons open voor de opvattingen en suggesties van anderen.

6.1.4 Verklaring ongunstige effecten

De bedrijfsactiviteiten waarin we beleggen kunnen gunstige, maar ook ongunstige economische en maatschappelijke effecten hebben. Bij onze beleggingen kijken we naar mogelijk ongunstige effecten van de bedrijven voor de direct betrokkenen en naar de gevolgen voor het milieu en de maatschappij.

Hoe PME ongunstige effecten probeert te beperken staat omschreven in dit document. Naast betrokkenheid bij de ondernemingen waarin we beleggen betrekken we ESG-factoren bij het nemen van beleggingsbeslissingen en sluiten we ondernemingen uit wanneer een product of dienst niet binnen onze overtuigingen past. Ook sluiten we ondernemingen uit die niet met ons in gesprek willen, of wanneer een dialoog tot onvoldoende voortgang leidt.

6.2 Vermogensbeheer

PME stelt aan de hand het strategisch beleggingskader vast hoe we rendement willen behalen met de beleggingen. We kijken daarbij bijvoorbeeld naar de werking van de economie en de financiële markten. Ook kijken we naar de risico's en bepalen we hoe we die risico's kunnen bijsturen als dat nodig is.

Onze [beleggingsbeginselen](#) staan op de website van PME.

Op basis van de beleggingsbeginselen geeft MN aan PME advies over de beleggingen en voeren ze een groot deel van de beleggingen uit. Een deel van de beleggingen voert MN niet zelf uit, maar besteedt dit uit aan externe vermogensbeheerders. PME heeft een contract afgesloten met MN en met de geselecteerde en gemonitorde onderliggende externe vermogensbeheerders. Het contract de PME met MN heeft afgesloten geldt voor onbepaalde tijd. PME heeft als opdrachtgever altijd de regie en stelt het beleggingsbeleid en uitbestedingsbeleid vast. Het beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap is daarvan een onderdeel.

6.2.1 Verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap in vermogensbeheer

In de 'overeenkomst inzake fiduciaire diensten en operationeel vermogensbeheer' ligt vastgelegd dat MN bij de uitvoering van het vermogensbeheer in overeenstemming handelt met het beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap van PME. Zo bepaalt de overeenkomst onder andere dat MN zorgdraagt voor het handelen conform de [OESO-richtlijnen](#) en de [UNGP's](#) bij het integreren van ESG-factoren. Ook bepaalt de overeenkomst dat MN namens PME bevoegd is om het aan aandelen verbonden [stemrecht](#) uit te oefenen in overeenstemming met de steminstructie zoals die door PME aan MN is verstrekt.

6.3 ESG in risicobeheer

Om een zo goed mogelijk rendement te behalen tegen een aanvaardbaar risico kijken we naar de wereld om ons heen en betrekken we ESG-factoren bij onze beleggingsbeslissingen. We zijn ervan overtuigd dat onze beleggingen impact hebben op de wereld, en de wereld impact heeft op de beleggingen van PME. Voor een goed pensioen is het daarom belangrijk de invloeden op onze beleggingen goed te begrijpen en verantwoordelijkheid te nemen voor

de effecten van onze beleggingen. PME besteedt daarom veel aandacht aan het identificeren, mitigeren en beheersen van risico's die samenhangen met ESG- factoren.

We volgen welke ESG-ontwikkelingen een invloed kunnen hebben op de waarde van de beleggingen en dus op de pensioenregeling van PME. We kijken naar deze ontwikkelingen op zowel de korte, middellange als lange termijn. Bijvoorbeeld risico's die verband houden met het milieu, zoals klimaatverandering, schaarste van natuurlijke hulpbronnen en vervuiling. Sociale risico's kunnen betrekking hebben op arbeidsomstandigheden en productaansprakelijkheid. .

Ook vanuit wet- en regelgeving worden steeds meer eisen gesteld ten aanzien van duurzaamheid en de informatie die daarover wordt verstrekt. Door naar lokale en wereldwijde ontwikkelingen te kijken kunnen we zulke potentiële en nieuwe risico's herkennen. Dat doen we onder andere door onze belangrijkste stakeholders te raadplegen en externe deskundigen hun kennis met ons te laten delen. Vervolgens bepalen we hoe we een potentieel risico kunnen beheersen, bijvoorbeeld door uitsluiting, betrokkenheid, ESG-integratie en de selectie van externe vermogensbeheerders.

Aanpassingen in het beleid van PME gaan vergezeld van een risicobeoordeling waarvan ook ESG-risico's onderdeel uitmaken. We kijken naar de invloed van een aanpassing op ons beleggingsuniversum, naar eventuele reputatierisico's en of een aanpassing in lijn is met de opvattingen en voorkeuren van onze deelnemers en pensioengerechtigden. In de besluitvorming over beleidsaanpassingen neemt het bestuur van PME altijd de risicobeoordeling in ogenschouw.

6.4 Schadevergoedingsacties

Het kan gebeuren dat PME een beleggingsverlies leidt doordat ondernemingen wetten niet naleven, aandeelhouders misleiden of fraude plegen. Dergelijke incidenten kunnen een negatief effect hebben op de waarde van aandelen van bedrijven, bijvoorbeeld vanwege de grote kans op een boete of grote reputatieschade. PME kan besluiten om een juridische procedure aan te spannen tegen een onderneming in een poging om de geleden schade te verhalen. Vaak gebeurt dat in samenwerking met andere aandeelhouders die ook schade hebben geleden.

6.5 Relevante standaarden

Om doelgericht en effectief invulling en uitvoering te kunnen geven aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap volgt PME een aantal standaarden. Hieronder worden de belangrijkste standaarden waaraan PME zich heeft gecommitteerd toegelicht.

6.5.1 De Nederlandse Stewardship Code

De [Nederlandse Stewardship Code](#) is op 1 januari 2019 in werking getreden. De code bevat principes over de wijze waarop institutionele beleggers invulling en uitvoering kunnen geven aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Zo bevat de Nederlandse Stewardship Code een kader hoe institutionele beleggers de dialoog met beursondernemingen vorm kunnen geven, en hoe het stemrecht uitgeoefend kan worden. De code is opgesteld door [Eumedion](#) en houdt sterk verband met de uitgangspunten van de [Nederlandse Corporate Governance Code](#). Voor PME vormt de Nederlandse Stewardship Code het uitgangspunt voor betrokken aandeelhouderschap. In ons [betrokkenheidsbeleid](#) staat hoe we hier invulling en uitvoering aan geven.

6.5.2 Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen

Het [Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen](#), kortweg IMVB-convenant, is een afspraak tussen de Nederlandse overheid, maatschappelijke organisaties en pensioenfondsen om gezamenlijk bij te dragen aan een duurzame samenleving. Het IMVB-convenant geeft invulling aan de implementatie van de [OESO-richtlijnen](#) en de [UNGP's](#). Het convenant onderscheidt twee werkvormen: het brede spoor en het diepe spoor. Het brede spoor is een aanpak voor implementatie van het convenant dat voor iedereen toepasbaar is, het diepe spoor bevat een concrete casus om de negatieve impact van ondernemingen waarin wordt belegd te beperken. PME heeft het IMVB-convenant ondertekend, is aangehaakt bij het brede en het diepe spoor en geeft zo actief invulling aan de implementatie van de OESO-richtlijnen en de UNGP's.

6.5.3 De Nederlandse Corporate Governance Code

De [Nederlandse Corporate Governance Code](#) bevat principes en best practice bepalingen die de relatie tussen het bestuur, de raad van commissarissen en de aandeelhouders regelt. Een belangrijk uitgangspunt voor goed ondernemingsbestuur is de rol van aandeelhouders, bijvoorbeeld tijdens de aandeelhoudersvergadering van beursondernemingen. Zo bevordert de code de deelname van aandeelhouders aan de besluitvorming bij ondernemingen door het uitoefenen van het stemrecht op aandelen. PME past de bepalingen uit de code voor aandeelhouders toe zoals omschreven in het [betrokkenheidsbeleid](#).

6.5.4 De Sustainable Development Goals

De [Sustainable Development Goals](#) zijn de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN. De doelen zijn in 2015 vastgesteld door 193 lidstaten van de VN en vormen een agenda om in 2030 een einde te maken aan extreme armoede, ongelijkheid, onrecht en klimaatverandering. In totaal bestaan de SDG's uit 17 doelen die gelden voor alle mensen in alle landen. Naast de inspanningen van overheden spelen ook ondernemingen en institutionele beleggers een grote rol bij het behalen van de SDG's. PME heeft als doelstelling om in 2021 10% van de beleggingen te laten bijdragen aan de Sustainable Development Goals middels zogenaamde [sustainable development investments](#).

6.5.5 De Principles for Responsible Investment

De zes beginselen van de [Principles for Responsible Investment](#) (PRI) vormen een raamwerk voor institutionele beleggers om ESG in hun beleggingen te integreren. De principes gelden als belangrijk kader dat wereldwijd door ruim 2000 aandeelhouders en vermogensbeheerders is ondertekend. De belangrijkste doelstelling van de PRI is het verduurzamen van het financieel systeem. PME was in 2006 als één van de eerste ondertekenaars betrokken bij de oprichting van de PRI en past de principes sindsdien toe. Jaarlijks wordt PME door de PRI beoordeeld over de naleving van de principes.

6.5.6 De Taskforce on Climate-related Financial Disclosures

De [Taskforce on Climate-related Financial Disclosures](#) (TCFD) is een vrijwillige verslagleggingsstandaard voor organisaties waarmee zij verantwoording kunnen afleggen over klimaatrisico's. Met deze informatie kunnen institutionele beleggers en andere stakeholders een inschatting maken over de klimaatgerelateerde risico's die bedrijven lopen, en daarmee de beleggingen van beleggers in die bedrijven. PME gebruikt het raamwerk van de TCFD ook om de eigen klimaatrisico's en -kansen in kaart te brengen.

6.5.7 Commitment financiële sector aan het klimaatakkoord

De Nederlandse financiële sector, bestaande uit banken, pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders, heeft middels een commitment het initiatief genomen om bij te dragen aan de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs en het Nederlandse Klimaatakkoord. Het [commitment van de financiële sector](#) voorziet in de verantwoordelijkheid om bij te dragen aan de financiering van de energietransitie, het meten van het CO₂-gehalte van de beleggingen en een doelstelling om dit te verlagen. PME heeft het commitment van de financiële sector ondertekend. In ons jaarverslag rapporteren we over de voortgang ten aanzien van de verantwoordelijkheden die uit het commitment voortvloeien.

6.5.8 UN Guiding Principles

De [UN Guiding Principles on Business and Human Rights](#) (UNGP's) is een raamwerk van gedragsregels rond mensenrechten waaraan staten en bedrijven zich moeten houden. De kern van de UNGP's stelt dat staten internationaal erkende mensenrechten moeten beschermen, bedrijven verantwoordelijk zijn om internationale regelgeving rond mensenrechten te respecteren en slachtoffers van mensenrechtenschendingen recht hebben op herstel. Voor PME zijn de UNGP's het uitgangspunt bij de beoordeling van ondernemingen ten aanzien van mensenrechten en arbeidsomstandigheden. De bedrijven die we spreken over mensen- en arbeidsrechten en ernstige controverses vragen we een gedegen proces in te richten waarin zij ook rekenschap geven van het effect van hun bedrijfsvoering op mensenrechten volgens de UNGP's. Op basis van de Corporate Human Rights Benchmark (CHRB) treedt PME in dialoog met ondernemingen die onvoldoende recht doen aan de UNGP's. Daarnaast zijn de UNGP's verankerd in het IMVB-convenant.

De uitkomsten van de jaarlijkse CHRB zijn [hier](#) te vinden.

6.5.9 OESO-richtlijnen

De [OESO-richtlijnen](#) voor multinationale ondernemingen bieden een kader voor ondernemingen om rekening te houden met onderwerpen zoals ketenverantwoordelijkheid, mensenrechten, kinderarbeid, milieu en corruptie. De richtlijnen vormen het uitgangspunt voor het Nederlandse internationaal MVO-beleid, en daarmee de basis voor het [IMVB-convenant](#) voor de pensioensector.

Voor PME vormen de OESO-richtlijnen een belangrijk uitgangspunt voor verantwoord beleggen. Ook onderschrijven wij de procedures voor ESG-due diligence zoals vastgelegd in de OESO-richtlijnen voor institutionele beleggers. PME verwacht van ondernemingen waarin wij beleggen dat zij conform de richtlijnen handelen, en dat zij daarover rapporteren. Ook in de [overeenkomst](#) met MN is vastgelegd dat de OESO-richtlijnen een integraal onderdeel uitmaken van het vermogensbeheer voor PME.

6.6 Beleggersinitiatieven

PME is direct, of via MN, aangesloten bij verschillende initiatieven op het gebied van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Door samen te werken met andere institutionele beleggers kunnen we onze invloed vergroten bij ondernemingen waarmee we in gesprek zijn. Daarnaast blijven we zo aangehaakt bij ontwikkelingen rond relevante wet- en regelgeving.

6.6.1 Eumedion

[Eumedion](#) is de Nederlandse belangenbehartiger voor institutionele beleggers op het terrein van corporate governance en duurzaamheid. De belangrijkste doelstelling van Eumedion is

de bevordering van goed ondernemingsbestuur en duurzaamheidsbeleid bij Nederlandse beursvennootschappen, en de bevordering van betrokken en verantwoord aandeelhouderschap door de deelnemers van Eumedion. Goed ondernemingsbestuur, duurzaamheidsbeleid en een goede relatie tussen ondernemingen en aandeelhouders draagt bij aan het vermogen van ondernemingen om op lange termijn waarde te creëren voor alle stakeholders. PME is deelnemer van Eumedion en participeert in verschillende gremia binnen Eumedion.

6.6.2 Platform Living Wage Financials

Leefbaar loon is één van de speerpunten in het verantwoord beleggingsbeleid van PME. Binnen het [Platform Living Wage Financials](#) hebben verschillende institutionele beleggers hun krachten gebundeld om ondernemingen in de textielsector, de agrarische sector en de retailsector aan te sporen tot het betalen van een leefbaar loon aan hun medewerkers. MN vertegenwoordigt PME in het platform en leidt de dialoog met verschillende ondernemingen.

6.6.3 IIGCC en CA100+

De [Institutional Investors Group on Climate Change](#) (IIGCC) is een Europees samenwerkingsverband van institutionele beleggers met als missie het mobiliseren van kapitaal voor de energietransitie en het vermogen om aan te passen aan een veranderend klimaat. Daarin werkt de IIGCC samen met beleidsmakers, ondernemingen en institutionele beleggers. Een belangrijk samenwerkingsverband waaraan de IIGCC bijdraagt is [Climate Action 100+](#), een wereldwijd initiatief waarin institutionele beleggers een dialoog voeren met ruim 160 ondernemingen om de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs te behalen. MN participeert namens PME in zowel de IIGCC als de CA100+ en geeft zo uitvoering aan PME's [klimaatdialoog](#).

6.7 Over dit document

PME wil helder, toegankelijk en informatief communiceren over verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Op die manier willen we de belanghebbenden van PME, zoals deelnemers, pensioengerechtigden, maatschappelijke organisaties en belangenorganisaties informeren over ons beleid. Dit document biedt een overzicht van alle uitgangspunten die PME heeft vastgesteld ten aanzien van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. De achterliggende gedetailleerde uitvoeringscriteria zijn vastgelegd in interne strategiedocumenten en zijn in contracten met MN en externe vermogensbeheerders bekrachtigd.

6.7.1 Periodieke herziening

Dit document wordt jaarlijks in het eerste kwartaal geactualiseerd op basis van aanpassingen in het beleid verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Daarnaast worden alle verwijzingen in het document gecontroleerd op beschikbaarheid en waar nodig vernieuwd. In geval van significante beleidswijzingen gedurende het jaar kan worden besloten om tussentijds dit document aan te passen. Ook wijzigingen in de bijlages die bij dit document zijn gevoegd kunnen tussentijds worden doorgevoerd. Alle belangrijke wijzigingen in dit document worden opgenomen in de versiegeschiedenis.

6.7.2 Versiegeschiedenis

Versienummer	Belangrijke wijzigingen	Datum van publicatie
1.0	Volledig geactualiseerd	28 mei 2020
1.1	Aanpassingen in het kader van SFDR-implementatie	10 maart 2021